

**ПРОБЛЕМА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ І УЯВИ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Анотація. Метою статті є висвітлення проблеми творчого мислення і художньої уяви у процесі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Аннотация. Целью статьи является освещение проблемы творческого мышления и художественного воображения в процессе профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства.

Annotation. The main goal of this article is to show a problem of a creative thinking and art imagination in a process of a professional preparation of future fine art teachers.

Художня творчість – одна із найважливіших форм естетичного освоєння навколишнього світу, яка, на думку Л.Виготського, має найбільш придатні умови для творчої природи особистості і розвитку її творчих здібностей. У процесі художньої творчості творець виражає свої думки і почуття, прагнення до прекрасного, своє відношення до того, що відбувається у суспільстві, чим воно живе і дихає. Вчений відзначає, що в процесі художньої діяльності успішно розвиваються: спостережливість, внутрішнє бачення, образність і емоційність, конкретність мислення і уяви, здібність до синтезу [1].

Художня творчість починається з мисленневого пізнання сутності соціальних явищ, які відбуваються в суспільстві, духу епохи, актуальних і потенційних потреб глядачів, їх очікувань від конкретного виду мистецтва. Таке пізнання вимагає собливого, творчого мислення.

Проблема розуміння природи творчого мислення цікавила мислителів із найдавніших часів. Арістотель у „Органоні“ визначає доволі виважену систему правил, дотримання яких забезпечує вірний хід думки, формулює закони формальної логіки, які й донині зберігають своє значення. Арістотель також здійснив класифікацію мислення на види: практичне, теоретичне та

поетичне.

На межі XIX та XX ст. склались різні підходи до визначення творчих чинників у людській свідомості. Ця важлива проблема розглядалася у філософській концепції (А.Бергсон, Е.Гартман, Е.Мах), яка декларувала першорядність несвідомого у творчому процесі. Найбільш відомою є наукова позиція З.Фрейда, яка пояснює механізми творчого мислення через несвідомі потяги.

Окремим напрямком науково-психологічних досліджень початку XX ст. стає експериментальна робота з вивчення передумов мислення людини (В.Келер, І.Йєркс). Російські вчені І.Сєченов та І.Павлов під час своїх досліджень довели, що психіка людини залежить від біологічних процесів. Досягненням їх теорії у плані аналізу роботи мислення стає винахід та доведення взаємозв'язку операцій аналізу і синтезу як основи будь-якої психічної діяльності.

Праці Л.Виготського та його послідовників стають важливим етапом розвитку психології мислення – це теорія онтогенетичного розвитку мислення та законів формування розумових процесів. Мислення визначається не як внутрішня функція, що діє спонтанно або на основі набутого індивідуального досвіду, а як процес оволодіння суб'єктом системою суспільно-історично вироблених знань, що зафіксовані у значенні слів. Л.Виготський особливу увагу у психології творчого процесу приділяє уяві, як повсякденній творчій діяльності мислення кожного індивіда.

На думку багатьох учених, вагомою складовою творчого мислення вчителя є емпатія – особливий вид емоційного контакту з ситуацією, в якій діє людина. Емпатійність за певних умов може стати визначною властивістю особистості, умовою плідного педагогічного спілкування.

Творче мислення є одним із основних видів пізнавальної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва і характеризується певними особливостями (здатністю до висування творчих та оригінальних образних рішень, конструктивною активністю та категоріальною гнучкістю) і

наявністю специфічних операціональних структур (візуальний аналіз та синтез, візуальне аналогізування, диференціація та інтеграція елементів образної структури).

За визначенням, наведеним у Великій сучасній енциклопедії, „Мислення – психічний процес, завдяки якому людина відображає істотні ознаки і зв'язки предметів і явищ навколишньої дійсності, осягає закономірності розвитку навколишнього світу, передбачає майбутнє і діє цілеспрямовано і планомірно“ [6, с. 336].

Сучасна психологія визначає основні мисленнєві операції: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування і узагальнення, конкретизація і систематизація, які є необхідним компонентом навчально-творчої діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Відтак, розвиток творчого мислення студентів є важливим завданням художньо-педагогічної освіти.

З процесу мислення розпочинається будь-яка цілеспрямована робота. В процесі сприйняття і зображення природи у свідомості студента з'являються нові комбінації думок, образів, почуттів. У зв'язку з цим всі видатні художники-педагоги перш за все намагалися активізувати мисленнєву діяльність учня, адже за допомогою мислення активізується творча діяльність, яка є необхідною умовою розвитку творчих здібностей. П.Чистяков говорив: „Малювати – означає думати. Ніколи не малюйте мовчки, а завжди задавайте собі задачу “ [9, с. 366].

На думку Л.Єрмолаєвої-Томіної „Мислення і творчість – два процеси, які тісно переплітаються один з одним, хоча переслідують різні цілі і використовують різні мисленнєві операції. Мислення спрямоване на пізнання реально існуючого світу, а творчість – на його перебудову, оновлення і вдосконалення“ [3, с. 179].

Специфіку образного мислення висвітлювали у своїх працях Б.Ананьєв, В.Зінченко, І.Якиманська; художньо-образне мислення досліджували В.Кирєєнко, Л.Коршунова, Я.Пономарьов; проблеми творчого мислення відобразили у своїх роботах В.Кузін, О.Лук, В.Щербаков та ін.

Взаємозв'язок творчого мислення із здібностями особистості вивчали Д.Богоявленська, Ю.Гільбух, О.Матюшкін, В.Моляко. Проблема творчого мислення у образотворчій сфері пов'язана із розкриттям сутності і природи художньої творчості (І.Зязюн, Є.Ільєнков, Л.Левчук та ін.). Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ композиції досліджувала О.Кайдановська.

Л.Медведев у своїх дослідженнях виявляє тісний зв'язок образного мислення зі створенням художнього образу, який „формується в процесі аналізу і узагальнення конкретних предметів, людей, подій, де одиничне передається у всій складності, багатогранності і підпорядкуванні образній ідеї зображення“ [5, с. 25]. На думку вченого, художній образ „володіє емоційно-естетичними, асоціативними, цілісними якостями“ [5, с.10] і є відображенням об'єктивного світу засобами мистецтва.

Отже, художньо-творча діяльність студентів відрізняється тим, що мислення здійснюється у формі оперування художніми образами. Створення художнього образу в свідомості студента залежить від його здібності до абстрагування – послідовності таких мисленнєвих операцій і дій, як аналіз, синтез, абстракція і узагальнення [10, с.5].

Художньо-образне мислення є невід'ємним компонентом творчої діяльності. Образи, що народжуються в процесі образного мислення, стають не тільки кінцевим продуктом творчості, але і показником пізнавального рівня та регулятором мисленнєвої діяльності, яка можлива завдяки сформованості у суб'єкта спеціальних здібностей, що забезпечують виникнення образів, їх збереження у пам'яті та перетворення на нові образи, які відрізняються від початкових.

В.Моляко, І.Якиманська та ряд інших дослідників розглядають образне мислення як домінуюче в процесі розв'язування деяких видів задач.

В.Кузін у своїх дослідженнях виділяє художнє мислення, яке включає наочно-образне і абстрактно-теоретичне мислення, без переваги одного з них над іншим [4, с.164-165].

Роль художньо-образного мислення у професійній діяльності як художників, так і майбутніх учителів образотворчого мистецтва важко переоцінити. Поряд з такими професійними якостями, як чуття кольору, пропорцій, чуття композиції, художній смак – уміння мислити образами (мислити об'ємами) займає провідне місце, адже саме ця здібність є базовою для розвитку інших, більш складних.

Поряд із творчим мисленням, творча уява і фантазія відіграють важливу роль у кожному творчому процесі, їх значення особливо важливе в художній творчості.

У великій сучасній енциклопедії уява (фантазія) визначається як психічний процес створення нових образів предмету, ситуації, обставин шляхом перебудови наявних уявлень [6, с. 69-70].

Уяву справедливо називають „королівським шляхом у підсвідомість“ [2, с.24], а також „головною ланкою творчого процесу“ [7, с. 75].

У своїх дослідженнях В.Кузін до основних характеристик художніх здібностей відносить якості художньої творчої уяви та мислення, що забезпечують відбір головного, найсуттєвішого і характерного у явищах дійсності, конкретизацію та узагальнення художнього образу, створення оригінальної композиції.

О.Мелік-Пашаєв творчу уяву визначає як здібність до створення художнього образу, який розкриває внутрішній зміст твору; комплекс якостей особистості, які сприяють оволодінню формами того чи іншого виду мистецтва, сукупність спеціальних знань, навичок і вмінь.

О.Ковальов у дослідженнях компонентів здібностей до образотворчої діяльності виділяє провідний компонент – художню уяву, до допоміжних відносить різні якості сприйняття (відчуття цілого, пропорцій, форми, кольору, ритму).

Важливу роль у характеристиці творчих здібностей відводять уяві більшість дослідників (О.Запорожець, Л.Виготський, В.Давидов та ін.) Вони

відзначають, що мислення і уява виконують єдину функцію – дозволяють перетворювати і осягати цілісний світ. Л.Виготський вважав: „Творча діяльність уяви знаходиться у прямій залежності від багатства і різноманіття колишнього досвіду людини, тому що цей досвід є матеріалом, із якого створюються будови фантазії“ [1, с.54].

Отже, ми можемо зробити висновок, що художній уяві, так як і фантазії, притаманне створення нового, нових образів з елементів самого життя. Творча уява у різних людей проявляється по-різному. Це, на нашу думку, залежить певною мірою спрямованості особистості, тобто її інтересів та рівня емоційного сприймання.

Художня уява і фантазія черпають свій зміст безпосередньо в почуттєвих сприйняттях і накопиченнях пам'яті. Обов'язковою умовою її діяльності є багатство вражень. І уява, і фантазія, володіючи мобільністю, гнучкістю, взаємопов'язані з усіма елементами творчого процесу. Тому для майбутніх учителів образотворчого мистецтва зазначені здібності є необхідною умовою педагогічної і творчої діяльності.

Метою нашого дослідження є розвиток творчого художньо-образного мислення і уяви студентів у процесі навчання живопису.

Живопис, як одна із провідних фахових навчальних дисциплін у системі художньо-педагогічної освіти і естетичного виховання майбутніх учителів, має необмежені можливості для розвитку творчих здібностей, формування естетичного смаку і естетичних потреб, для розвитку духовних якостей і особливого світосприйняття, яке називають художнім сприйняттям.

Сучасна теорія художнього сприйняття, базуючись на науковому потенціалі праць Л.Виготського, Б.Мейлаха, С.Рубінштейна, визначає сприйняття як „комплексну психічну діяльність, яка відбувається водночас у формі відчуттів, уявлень, асоціативного мислення і має виняткове значення для формування розумово-почуттєвої активності людини“ [8, с. 52].

Розвиток художнього сприйняття студентів у процесі навчання живопису здійснюється поетапно, завдяки великій кількості вправ і спеціальних

завдань на здійснення різних мисленнєвих операцій, під час виконання академічних, навчальних і творчих живописних завдань (вивчення, аналіз, зображення натурних постановок), відвідування музеїв та виставок, вивчення творів відомих майстрів живопису, проведення майстер-класів, під час пленерної практики. Всі ці фактори сприяють активізації художньо-творчого мислення, збуджують потяг до творчості, до саморозвитку і самореалізації особистості майбутнього педагога-художника.

У результаті нашого дослідження ми можемо зробити висновок, що обов'язковими компонентами творчого художньо-образного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва є: естетичне (художнє) сприйняття навколишньої дійсності; наявність виразних образних порівнянь; чітке уявлення про зображуваний об'єкт і виразне живописне зображення; здібність до синтезу уявлень, у результаті якого формується художній образ. Важливим є також і розвинуте емоційне відношення до роботи, волюва спрямованість. Отже, можна стверджувати, що існують спільні закономірності функціонування мислення, уяви і здібностей у художній сфері, тому проблема розвитку якостей творчого мислення і уяви студента у навчанні повинна розглядатись як провідна умова розвитку його художньо-творчих здібностей.

Література:

1. Выготский Л.С. Психология искусства: Анализ эстетической реакции / Коммен. Иванова В.В. – 5-е изд. испр. и доп. – А.: Лабиринт, 1997. – 413 с.].
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Педагогика, 1991.
3. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект, 2003. – 304 с.
4. Кузин В.С. Психология живописи: Учеб. пособие для вузов: 4-е изд., испр. – М.: Изд.дом „Оникс XXI век“, 2005. – 304 с., ил.

5. Медведев Л.Г. Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку: Учеб. пособие для студентов худ.-граф. фак. пед. ин-тов. – М.:Просвещение, 1986. -159 с., ил.

6. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: Современ. Слово, 2005. – 720 с.

7. Рибо Т. Творческое воображение. СПб., 1901.

8. Рудницька О.П. (ред.). Основи викладання мистецьких дисциплін. - К.: Експрес-об'ява, 1998. – 184 с.

9. Чистяков П.П. Письма. Записные книжки. Воспоминания. – М., 1953. – 496 с.

10. Художественно-педагогический словарь. – М.: Академический проект: Трикста, 2005. – 480 с.

Відомості про автора

Музика Ольга Яношівна
вул. Паризької Комуни, 75
м. Умань
Черкаська обл. 20308

8 (04744) 4-01-82 – дом.
8-0674730148.

*Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини,
Інститут соціальної та мистецької освіти,
викладач.*